

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійного вивчення
дисципліни

ЕЛЕКТРИЧНІ МАШИНИ

*(для студентів усіх форм навчання
напряму 6.050702 «Електромеханіка»)*

Харків – ХНУМГ – 2014

Методичні вказівки до самостійного вивчення дисципліни «Електричні машини» (для студентів усіх форм навчання напрямку 6.050702 «Електромеханіка») / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. : М. Л. Глєбова, О. В. Дорохов, Я. Б. Форкун. – Х. : ХНУМГ, 2014 – 28 с.

Укладачі: доц., к.т.н., М. Л. Глєбова
доц., к.т.н., О. В. Дорохов
доц., к.т.н., Я. Б. Форкун

Рецензент: проф., д.т.н. В. Б. Фінкельштейн

Рекомендовано кафедрою теоретичної та загальної електротехніки,
протокол № 10 від 29.05.2014 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Розділ 1 Мета та завдання дисципліни. Місце дисципліни у навчальному процесі.....	6
1.1 Мета та завдання дисципліни.....	6
1.2 Місце дисципліни в структурно-логічній схемі підготовки фахівця.....	7
1.3 Навчально-методична література.....	7
Розділ 2 Модуль 1. Машини постійного струму, трансформатори.....	9
2.1 ЗМ 1.1 Фізичні процеси в машинах постійного струму та їх математичний опис, характеристики машин постійного струму.....	9
2.2 ЗМ 1.2 Фізичні процеси в трансформаторі та їх математичний опис, характеристики трансформатора.....	15
Розділ 3 Модуль 2 Машини змінного струму.....	18
3.1 ЗМ 2.1 Фізичні процеси в асинхронній машині та їх математичний опис, характеристики асинхронної машини.....	18
3.2 ЗМ 2.2 Фізичні процеси в синхронній машині та їх математичний опис, характеристики синхронної машини.....	21
3.3 ЗМ 2.3 Курсова робота за темою “Розрахунок силового трифазного двообмоткового масляного трансформатора”.....	24
Розділ 4 Критерії оцінки знань студентів.....	26

ВСТУП

Підвищення якості підготовки молодих спеціалістів тісно пов'язане з розширенням та удосконаленням самостійної роботи студентів у період навчання. Треба відзначити, що роль самостійної роботи студентів при вивченні навчальних дисциплін також суттєво зростає у зв'язку зі вступом України в Болонський процес та переходом на кредитно-модульну систему освіти, тому що обсяг її повинен складати 60 % від загального обсягу необхідних для вивчення дисципліни годин.

Студенти напряму підготовки 6.050702 «Електромеханіка» всіх форм навчання протягом двох семестрів вивчають дисципліну «Електричні машини». Складається дисципліна з двох модулів: «Машини постійного струму, трансформатори» та «Машини змінного струму».

Ці методичні вказівки дозволять ще в більшій мірі інтенсифікувати навчальний процес, переносячи центр тяжіння у навчанні на самостійну роботу студентів, а також враховувати сучасні тенденції розвитку вищої освіти. Підготовлені вони на основі робочої програми дисципліни «Електричні машини», яка в свою чергу відповідає навчальному плану підготовки бакалавра галузі 0507 «Електротехніка та електромеханіка» напряму 6.050702 «Електромеханіка», що підписаний 17 вересня 2012 р. Цей план передбачає наступний загальний розподіл обсягу навчальної роботи для студентів денної та заочної форм навчання (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Загальний розподіл обсягу навчальної роботи студента

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 7	Нормативна	Рік (роки) підготовки	
		2-й, 3-й	3-й
		Семестр(и)	
		4-й, 5-й	5-й, 6-й
Загальна кількість годин – 252	Галузь знань 0507 Електротехніка та електромеханіка Напрямок підготовки 6.050702 «Електромеханіка»	Лекції*:	
Модулів – 2		33 год.	12 год.
		Практичні, семінарські*:	
Змістових модулів (ЗМ) –5		17 год.	14 год.
		Лабораторні*:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 4,6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>бакалавр</u>	Самостійна робота*:	
		153 год.	220 год.
Індивідуальні завдання:			
36 год.		54 год.	
Індивідуальне науково-дослідне завдання Курсова робота (денна та заочна форма навчання) Контрольна робота (заочна форма навчання)		Вид контролю: (залишити потрібне; вказати номери семестрів)	
		екзамен (5-й) залік (4-й)	екзамен (6-й) залік (5-й)

РОЗДІЛ 1

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ.

МІСЦЕ ДИСЦИПЛІНИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1 МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Мета: формування теоретичних знань та практичних навичок у галузі електричних машин та трансформаторів, їх електричних та механічних властивостей, енергетичних і теплових процесів, що мають місце при їх роботі.

Завдання дисципліни:

- вивчення принципів побудови електричних машин та трансформаторів, методів їх розрахунку та областей застосування.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

Знати:

- будову і принцип дії окремих видів електричних машин і трансформаторів; основні елементи конструкцій і матеріали, з яких вони виконуються

- електромагнітні та електромеханічні процеси в електричних машинах і трансформаторах та їх вплив на режим роботи, характеристики і енергетичні показники; способи пуску та регулювання швидкості обертання електричних машин;

- особливості експлуатації електричних машин і трансформаторів; математичні моделі електричних машин і трансформаторів різного рівня

Вміти:

- вибирати електричні машини і трансформатори для конкретних умов їх практичного використання;

- використовувати основні рівняння та паспортні дані електричних машин і трансформаторів для визначення їхніх параметрів для аналізу режимів роботи характеристик та енергетичних показників;

- адекватно застосувати математичні моделі електричних машин і трансформаторів

Мати компетентності:

- для конкретних машин і механізмів вирішувати питання управління електричними машинами залежно від особливостей технологічного процесу;

- підбирати струмовий захист відповідно до режимів роботи електричних машин;

- розробляти систему сигналізації аварійних режимів і відхилень від заданих режимів у процесі експлуатації.

1.2 МІСЦЕ ДИСЦИПЛІНИ У СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНІЙ СХЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

Таблиця 1

Вивчення цієї дисципліни безпосередньо спирається на:	На результати вивчення цієї дисципліни безпосередньо спираються:
фізика, вища математика	спеціальні електричні машини;
теоретичні основи електротехніки	теорія електроприводу
промислова електроніка	основи електричної тяги
технічна механіка	АСУ електропостачання електричного транспорту
основи метрології та електричних вимірювань	електричне обладнання рухомого складу
електротехнічні матеріали.	

1.3 НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

Для успішного самостійного освоєння дисципліни студенту рекомендується користуватися навчально-методичною літературою, список якої наведений нижче.

Базова

1. Яцун М. А. Електричні машини / М. А. Яцун. – Львів : Львівська політехніка, 2001. – 428 с.
2. Копылов И. П. Электрические машины. Учебник для вузов / И. П. Копылов. – М. : Высшая школа, 2004. – 607 с.
3. Иванов-Смоленский А. В. Электрические машины. Учебник для вузов / А. В. Иванов-Смоленский. – М. : Энергия, 1988. – 928 с. : ил.
4. Вольдек А. И. Электрические машины / А. И. Вольдек. – Л. : Энергия, 1984. – 840 с.
5. Брускин Д. Э. Электрические машины и микромашины / Д. Э. Брускин, А. Е. Зорохович, В. С. Хвостов. – М. : Высшая школа, 1990. – 528 с. : ил.

6. Электрические машины. Трансформаторы : учебное пособие для студентов факультета последипломного образования и студентов дневной и заочной формы обучения специальности 6.090603 «Электрические системы электроснабжения», 6.090605 «Светотехника и источники света», 6.092202 «Электрический транспорт» / М. Л. Глебова, М. В. Чернявская, А. И. Кузнецов, И. Т. Карпалюк. – Х. : ХНАГХ, 2007. – 180 с.

7. Электрические машины переменного тока : учебное пособие для студентов факультета последипломного образования и студентов дневной и заочной формы обучения специальности 6.090603 «Электрические системы электроснабжения», 6.090605 «Светотехника и источники света», 6.092202 «Электрический транспорт» / М. Л. Глебова, М. В. Чернявская, А. И. Кузнецов, И. Т. Карпалюк. – Х. : ХНАГХ, 2008. – 102 с.

8. Синхронные машины. Машины постоянного тока : конспект лекций для студентов 3 курса направления подготовки 0922, 6.050702 – Электромеханика специальности «Электрический транспорт» / М. Л. Глебова, М. В. Чернявская, А. И. Кузнецов, И. Т. Карпалюк. – Х. : ХНАГХ, 2009. – 237 с.

9. Рисованный С. В. Проектирование вентильных реактивных двигателей / С. В. Рисованный, В. Б. Финкельштейн ; Х., 2013 – 242 с.

Допоміжна

1. Читечян В. И. Электрические машины. Сборник задач / В. И. Читечян. – М.: Высшая школа, 1988. – 231 с. : ил.

2. Кацман М. М. Электрические машины / М. М. Кацман. М. : Высшая школа, 2001. – 464 с. : ил.

3. Копылов И. П. Проектирование электрических машин / И. П. Копылов. – М. : Энергия, 1980. – 496 с. : ил.

Методична література

1. Методичні вказівки до лабораторної роботи з курсу «Електричні машини» за розділом «Трансформатори» для студ. усіх форм навчання напряму підготовки 6.050701 «Електротехніка та електротехнології», 6.050702 «Електромеханіка» / Харк.нац. ун. міськ. госп-ва ; уклад. : М. Л. Глебова, О. В. Дорохов, Я. Б. Форкун. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 26 с.

2. Методичні вказівки до лабораторної роботи з курсу «Електричні машини». Машини постійного струму. для студ. денної та заочної форм навчання напряму підготовки 0906 «Електротехніка», 0922 «Електромеханіка» / Харк.нац. акад. міськ. госп-ва ; уклад. : М. Л. Глебова, О. В. Дорохов, В.Б. Фінкельштейн. – Х. : ХНАМГ, 2008. – 26 с.

3. Методичні вказівки до лабораторної роботи з курсу «Електричні машини» за розділом «Машини змінного струму» для студ. усіх форм навчання напряму підготовки 6.050701 «Електротехніка та електротехнології», 6.050702 «Електроμηχανіка» / Харк.нац. ун. міськ. госп-ва ; уклад. : М. Л. Глебова, О. В. Дорохов, В.Б. Фінкельштейн. – Х. : ХНУМГ, 2014 –39 с.

4. Глебова М.Л. Методичні вказівки до виконання курсової роботи «Розрахунок силового трифазного двообмоткового масляного трансформатора» з дисципліни «Електричні машини» для студ. усіх форм навчання напряму 6.050701 «Електротехніка та електротехнології» 6.050702 «Електроμηχανіка» / М. Л. Глебова, М. В. Чернявська ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва Х. : ХНАМГ, 2010.–24 с.

5. Методичні вказівки до виконання контрольних робіт з дисципліни «Електричні машини» для студ. заочної форми навчання напряму підготовки 6.050702 «Електроμηχανіка» / Харк.нац. ун. міськ. госп-ва ; уклад.: М. Л. Глебова, М. В. Чернявська, О. В. Дорохов. – Х. : ХНУМГ, 2013.–18 с.

6. Глебова М.Л. Методичні вказівки до самостійного вивчення дисципліни “Електричні машини” для студ. 2-3 курсів денної та 3 курсу заочної форм навчання напряму 6.050702 «Електроμηχανіка» / М. Л. Глебова, О. В. Дорохов ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва Х. : ХНАМГ, 2011.–24 с.

РОЗДІЛ 2

Модуль 1 Машини постійного струму, трансформатори (3 кредити / 108 годин)

2.1 ЗМ 1.1 Фізичні процеси в машинах постійного струму та їх математичний опис, характеристики машин постійного струму

Тема 1 Конструкція, принцип дії та характеристики машин постійного струму, рівняння електричної та механічної рівноваги.

1.1 Конструкція машин постійного струму, матеріали конструктивні, магнітні, провідникові й ізоляційні.

1.2 Принцип дії двигунів і генераторів постійного струму.

1.3 ЕРС і електромагнітний момент.

Тема 2 Реакція якоря та комутація машин постійного струму.

2.1 Магнітне поле машини постійного струму при холостому ході. Магнітна характеристика. Поле якоря. Реакція якоря. Компенсаційна обмотка.

2.2 Комутація машин постійного струму. Розрахунок додаткових полюсів. Способи поліпшення комутації. Експериментальна наладка комутації, радіоперешкоди, способи їх зниження.

Тема 3 Регулювання швидкості двигунів і напруги генераторів постійного струму. Втрати і ККД машин постійного струму.

3.1 Генератори постійного струму. Генератори з незалежним, паралельним і змішаним збудженням.

3.2 Двигуни постійного струму. Пуск, реверсування і гальмування. Способи регулювання частоти обертання двигунів з паралельним, послідовним і змішаним збудженням.

3.3 Сучасні методи управління двигунами. Управління по системі “генератор-двигун”. Електричні мікромашини постійного струму.

3.4 Втрати і ККД машин постійного струму. Нагрівання і охолодження. Серії машин постійного струму, що випускаються електропромисловістю.

Тема 4 Вентильні та вентильні реактивні машини.

4.1 Конструкція і принцип дії вентильних машин.

4.2 Рівняння вентильних машин.

4.3 Характеристики вентильних машин.

4.4 Конструкція і принцип дії вентильних реактивних машин.

4.5 Рівняння вентильних реактивних машин.

4.6 Характеристики вентильних реактивних машин.

Таблиця 2.1 Розподіл годин по змістовому модулю 1.1

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		лек	лаб	пр	срс		лек	лаб	пр	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1.1 Фізичні процеси в машинах постійного струму та їх математичний опис, характеристики машин постійного струму.										
Тема 1 Конструкція, принцип дії та характеристики машин постійного струму, рівняння електричної та механічної рівноваги.	16	2	8	-	6	16	1	2	1	12

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Тема 2 Реакція якоря та комутація машин постійного струму.	10	2	4	-	4	10	-	-	-	10
Тема 3 Регулювання швидкості двигунів і напруги генераторів постійного струму. Втрати і ККД машин постійного струму.	14	2	4	-	8	14	1	-	1	12
Тема 4 Вентильні та вентильні реактивні машини.	14	2	-	-	12	14	-	-	-	14
Разом за змістовим модулем 1	54	8	16	-	30	54	2	2	2	48

План-графік самостійного вивчення змістового модуля 1.1 наведений в таблиці. 2.2.

Таблиця 2.2

Номер тижня	Номер теми	Найменування питань, що вивчаються на лекції	№ занять прак., лаб.	Використовувані наукові й методичні посібники	Самостійна робота студентів		Форма контролю
					Зміст	Години (денна/заочна)	
1	2	3	4	5	6	7	8
	1	Зміст курсу електричних машин. Електромашинобудування на сучасному етапі. Конструкція машин постійного струму, матеріали конструктивні, магнітні, провідникові й ізоляційні. Принцип дії двигунів і генераторів постійного струму. ЕРС і електромагнітний момент.	Вступне, ЛР№11	Універсальний стенд, Навчальні макети машин постійного струму. М.2, Плакат: обмотка якоря	Л1. Гл.1 §1–4 Л2. Гл. 5. п. 5.1–5.4 Л3. Ч6. Гл.64 §64.1–64.6 Л4. Р1. Гл. 1–4 Л5. Гл. 10 §10.1–10.4 Л8. Гл II. 2.1–2.4	6/12	Відповіді на контрольні запитання ЛР№11
3	2	Магнітне поле машини постійного струму при холостому ході. Магнітна характеристика. Поле якоря. Реакція якоря. Компенсаційна обмотка. Комутація машин постійного струму. Розрахунок додаткових полюсів. Способи поліпшення комутації. Експериментальна наладка комутації, радіоперешкоди, способи їх зниження.	ЛР№13	Універсальний стенд, М.2	Л1. Гл.2, Гл.5, Гл.6 Л2. Гл. 5. п. 5.6–5.8 Л3. Ч6. Гл.64 §64.8, 64.9, 64.11 Л4. Р1. Гл. 5,6 Л5. Гл. 10. §10.5-10.7 Л8. Гл II 2.5–2.7	4/10	Відповіді на контрольні запитання ЛР№13
4–7	3	Генератори постійного струму. Генератори з незалежним, паралельним і змішаним збудженням. Двигуни постійного струму. Пуск, реверсування і гальмування. Способи регулювання частоти обертання двигунів з паралельним, послідовним і змішаним збудженням. Сучасні методи управління двигунами. Управління по системі “генератор-двигун”. Електричні мікромашини постійного струму. Втрати і ККД машин постійного струму. Нагрівання і охолодження.	ЛР№11, ЛР№12, ЛР№14	Універсальний стенд, М.2, Плакат: одностороння осьова вентиляція машин постійного струму	Л1. Гл.7–11 Л2. Гл.5 п. 5.5, 5.9–5.12 Л3. Ч6. Гл.64 §64.10,64.12, 64.13 Л4. Р1. Гл. 7–10 Л5. Гл. 10. §10.8–10.14 Л8. Гл II 2.8–2.14	8/12	Відповіді на контрольні запитання ЛР№11, ЛР№12, ЛР№14

Продовження таблиці 2.2

Номер тижня	Номер теми	Найменування питань, що вивчаються на лекції	№ занять прак., лаб.	Використовувані наукові й методич- ні посібники	Самостійна робота студентів		Форма контролю
					Зміст	Години (ден- на/заочна)	
1	2	3	4	5	6	7	8
8	4	Конструкція і принцип дії вентильних машин. Рівняння вентильних машин. Характеристики вентильних машин. Конструкція і принцип дії вентильних реактивних машин. Рівняння вентильних реактивних машин. Характеристики вентильних реактивних машин.			Л2. Гл 5 п. 5.13 Л.9 Р.1	12/14	Тестування за змістовим модулем

Залікові запитання

1. Як класифікують генератори постійного струму ?
2. Запишіть і проаналізуйте рівняння струмів генераторів різних способів збудження.
3. Напишіть рівняння ЕРС генератора постійного струму, поясніть його складові частини.
4. Який момент називають моментом холостого ходу?
5. З яких втрат складаються втрати холостого ходу?
6. Проаналізуйте рівняння рівноваги моментів генератора.
7. Поясніть, як відбувається перетворення механічної потужності в електричну в генераторі постійного струму.
8. Що таке магнітна характеристика двигуна послідовного збудження?
9. У чому переваги двигуна послідовного збудження при роботі у складних умовах пуску та роботи ?
10. Чому швидкісні характеристики двигуна послідовного збудження м'якші, ніж в інших двигунів?
11. В яких електроприводах використовують двигуни послідовного збудження?
12. Проаналізуйте характеристики двигуна змішаного збудження в порівнянні з характеристиками двигунів паралельного і послідовного збудження.
13. Де застосовують двигуни змішаного збудження?
14. Які двигуни називають універсальними?
15. Де використовують універсальні колекторні двигуни?
16. Чому універсальні колекторні двигуни мають послідовне збудження?
17. Чому комутація в універсальних двигунів при живленні змінним струмом складна?
18. На якому струмі живлення характеристики універсального колекторного двигуна кращі і чому?
19. Поясніти принцип дії вентильних машин.
20. Поясніти принцип дії вентильних реактивних машин.
21. Напишіть рівняння вентильних машин.
22. Напишіть рівняння вентильних реактивних машин.
23. Проаналізуйте характеристики вентильних машин.
24. Проаналізуйте характеристики вентильних машин.

Після вивчення ЗМ 1.1 максимальний процент набраних балів складає 50%. При цьому студент повинен засвоїти теоретичний матеріал модуля у повному обсязі, виконати і захистити лабораторні роботи № 11, 12, 13, 14.

2.2 ЗМ 1.2 Фізичні процеси в трансформаторі та їх математичний опис, характеристики трансформатора

Тема 5 Конструкція, принцип дії та рівняння трансформатора.

5.1 Конструктивні елементи трансформатора. Принцип дії. Рівняння ЕРС і НС трансформатора.

5.2 Приведений трансформатор. Схема заміщення, векторні діаграми трансформатора.

5.3 Визначення параметрів по дослідах холостого ходу і короткого замикання. Струм холостого ходу й опір взаємоіндукції. Опір короткого замикання. Зв'язок між розмірами трансформатора і величинами, що характеризують електромагнітні процеси.

Тема 6 Втрати в трансформаторі, зовнішня характеристика трансформатора, коефіцієнт корисної дії.

6.1 Визначення зміни напруги трансформатора при навантаженні. Регулювання напруги трансформаторів без навантаження і під навантаженням.

6.2 Втрати і ККД трансформатора. Магнітні системи 3-х фазних трансформаторів.

Тема 7 Паралельна робота трифазних трансформаторів. Перехідні процеси в трансформаторах. Спеціальні типи трансформаторів.

7.1 Схеми і групи з'єднань обмоток.

7.2 Особливості процесу намагнічування трансформаторів. Несиметричне навантаження трифазних трансформаторів.

7.3 Перенапруга в трансформаторі. Трьохобмоточні трансформатори.

7.4 Паралельна робота трифазних трансформаторів.

7.5 Елементи перехідних процесів. Надструми при вмиканні і раптовому короткому замиканні. Електродинамічні умови.

7.6 Автотрансформатори. Спеціальні типи трансформаторів. Трансформатори випрямних установок.

Таблиця 2.3 Розподіл годин по змістовому модулю 1.2

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
лек		лаб	пр	срс	лек		лаб	пр	срс	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1.2 Фізичні процеси в трансформаторі та їх математичний опис, характеристики трансформатора										
Тема 5. Конструкція, принцип дії та рівняння трансформатора.	16	3	4	-	9	16	1	1	1	13
Тема 6. Втрати в трансформаторі, зовнішня характеристика трансформатора, коефіцієнт корисної дії.	16	3	4	-	9	16	0,5	1	0,5	14

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Тема 7. Паралельна робота трифазних трансформаторів. Перехідні процеси в трансформаторах. Спеціальні типи трансформаторів.	22	2	8	-	12	22	0,5	-	0,5	21
Разом за змістовим модулем 2	54	8	16	-	30	54	2	2	2	48

План-графік самостійного вивчення змістового модуля 1.2 наведений в таблиці 2.4.

Залікові запитання

1. Поясніть, як виводиться формула ЕРС трансформатора.
2. Проаналізуйте, чому ЕРС, що створюється в обмотках, які перетинаються змінним потоком, відстає від потоку i на який кут.
3. Визначте, які ЕРС розглядають при складанні рівнянь для контурів первинної і вторинної обмоток за другим законом Кірхгофа.
4. Поясніть, як отримують рівняння струмів трансформатора.
5. Обґрунтуйте математичну модель трансформатора.
6. Визначте, що являє собою зведений трансформатор.
7. Визначте, яку умову виконують при зведенні вторинних величин до числа витків первинної обмотки, що дає використання зведеного трансформатора замість реального.
8. Поясніть, що являє собою намагнічувальна вітка схеми заміщення.
9. Поясніть, як можна визначити параметри схеми заміщення.
10. Поясніть порядок побудови векторно-потенційних діаграм зведеного трансформатора.

Таблиця 2.4

Номер тижня	Номер теми	Найменування питань, що вивчаються на лекції	№ занять прак., лаб.	Використовувані наукові і методичні посібники	Самостійна робота студентів		Форма контролю
					Зміст	Години (ден- на/заочна)	
9, 10,11	5	Трансформатори. Конструктивні елементи трансформатора. Рівняння ЕРС і НС трансформатора. Принцип дії. При ведений трансформатор. Схема заміщення, векторні діаграми трансформатора. Визначення параметрів по дослідах холостого ходу і короткого замикання. Струм холостого ходу й опір взаємодування. Опір короткого замикання. зв'язок між розмірами трансформатора і величинами, що характеризують електромагнітні процеси.	ЛР№1	Універсальний стенд , М.1, Плакат: обмотки і магніто- проводи трансфор- матора	Л1. Гл.7, 8, 14 Л2. Гл.2 п.2.1–2.7 Л3. Ч1. Гл.1,2,3 Л4. Р2. Гл.12-14 Л5. Гл2. §2.1–2.8 Л6. Гл. 2. 2.1–2.8	9/13	Відповіді на контрольні за- питання ЛР№1
12, 13	6	Визначення зміни напруги трансформатора при навантаженні. Регулювання напруги трансформаторів без навантаження і під навантаженням. Втрати і ККД трансформатора. Магнітні системи 3-х фазних трансформаторів.	ЛР№2	Універсальний стенд , М.1	Л1.Гл15-3, 4, 5 Л2. Гл.2 п. 2.8, 2.15 Л3. Ч1. Гл4,5,7,9 §4, §2-3 Л4. Р2. Гл.15 Л5. Гл2. §2.9–2.10 Л6. Гл. 2. 2.9–2.11	9/14	Відповіді на контрольні за- питання ЛР№2
14, 15, 16	7	Схеми і групи з'єднань обмоток. Особливості процесу намагнічування трансформаторів. Несиметричне навантаження трифазних трансформаторів. Перенапруга в трансформаторі. Трьохобмоточні трансформатори. Паралельна робота трифазних трансформаторів. Елементи перехідних процесів. Надструми при вмиканні і раптовому короткому замиканні. Електродинамічні умови. Автотрансформатори. Спеціальні типи трансформаторів. Трансформатори випрямних установок.	ЛР№3 ЛР№4	Універсальний стенд , М.1	Л1. Гл.13, 16, 17, 18 Л2. Гл.2, п.2.8–2.13, 2.16–2.18 Л3. Ч1. Гл4,11,13–15 Л4. Р2. Гл.15 Л5. Гл2. §2.11–2.16 Л6. Гл. 2. 2.12–2.20	12/21	Відповіді на контрольні запитання ЛР№3, ЛР№4. Тестування за змістовим мо- дулем

Після вивчення ЗМ 1.2 максимальний процент набраних балів складає 50%. При цьому студент повинен засвоїти теоретичний матеріал модуля в повному обсязі, виконати й захистити лабораторні роботи № 1, 2, 3, 4.

РОЗДІЛ 3

Модуль 2 Машини змінного струму.(4 кредити/ 144 годин)

3.1 ЗМ 2.1 Фізичні процеси в асинхронній машині та їх математичний опис, характеристики асинхронної машини

Тема 1 Конструкція, принцип дії та рівняння асинхронної машини. Втрати в асинхронній машині, коефіцієнт корисної дії.

1.1 Загальні питання машин змінного струму. Конструкція машин змінного струму.

1.2 Трифазні обмотки, ЕРС обмоток. Обмоточний коефіцієнт. Намагнічуюча сила трифазних обмоток. Виникнення магнітного поля. Індуктивність і взаємоіндуктивність обмоток.

1.3 Асинхронні машини. Конструкція і принцип дії.

1.4 Асинхронна машина з загальмованим ротором.

1.5 Асинхронна машина з рухомим ротором, ковзання

1.6 Схеми заміщення і векторні діаграми. Режими роботи.

1.7 Енергетична діаграма асинхронного двигуна. Коефіцієнт корисної дії.

Тема 2 Робочі і механічна характеристики асинхронної машини.

2.1 Обертальний електромагнітний момент та його залежність від ковзання.

2.2 Механічна характеристика двигуна. Пусковий момент асинхронного двигуна. Максимальний момент. Формула Клосса.

2.3 Дослід холостого ходу і короткого замикання.

2.4 Кругова діаграма асинхронного двигуна. Отримання робочих характеристик.

Тема 3 Способи пуску асинхронних двигунів. Регулювання частоти обертання. Основні та особливі типи двигунів.

3.1 Способи пуску асинхронних двигунів. Двохкліточні і глибокопазні двигуни.

3.2 Регулювання частоти обертання. Способи гальмування. Робота двигуна при неномінальних умовах. Робота машини в режимі генератора і перетворювача частоти.

3.3 Основні типи двигунів. Особливі типи. Асинхронні мікромашини. Однофазні асинхронні двигуни. Конденсаторні двигуни.

Таблиця 3.1 Розподіл годин по змістовому модулю 2.1

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		лек	лаб	пр	срс		лек	лаб	пр	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 2.1. Фізичні процеси в асинхронній машині та їх математичний опис, характеристики асинхронної машини.										
Тема 1. Конструкція, принцип дії та рівняння асинхронної машини. Втрати в асинхронній машині, коефіцієнт корисної дії.	18	3	3	2	10	18	1.5	1	1.5	14
Тема 2. Робочі і механічна характеристики асинхронної машини.	18	3	3	3	9	18	1	-	3	14
Тема 3. Способи пуску асинхронних двигунів. Регулювання частоти обертання. Основні та особливі типи двигунів.	18	3	3	3	9	18	1.5	1	1.5	14
Разом за змістовим модулем 1	54	9	9	8	28	54	4	2	6	42

План-графік самостійного вивчення змістового модуля 2.1 наведений в таблиці 3.2.

Залікові запитання

1. Поясніть, як можна спростити розгляд процесів, що відбуваються при роботі асинхронного двигуна.
2. Поясніть, чому при нерухомому роторі асинхронний двигун можна розглядати як трансформатор.
3. Проаналізуйте, які потоки мають місце в магнітній системі асинхронного двигуна, де і які ЕРС наводять ці потоки.
4. Обґрунтуйте рівняння ЕРС обмотки статора асинхронного двигуна, поясніть величини, що в нього входять, чому це рівняння не відрізняється від рівняння ЕРС первинної обмотки трансформатора.
5. Обґрунтуйте рівняння ЕРС обмотки нерухомого ротора асинхронного двигуна, поясніть, яка частота ЕРС і струмів у цьому рівнянні.
6. Поясніть, чим відрізняється частота струмів і ЕРС обмотки ротора, що обертається, від частоти при $s = 1$.
7. Поясніть залежність ЕРС та індуктивного опору обмотки ротора при обертанні від частоти f_2 і ковзання.
8. Поясніть рівняння намагнічувальних сил асинхронного двигуна.
9. Обґрунтуйте рівняння струмів асинхронного двигуна, поясніть, які величини в нього входять, чому це рівняння не відрізняється від аналогічного рівняння трансформатора?

Таблиця 3.2

Номер тижня	Номер теми	Найменування питань, що вивчаються на лекції	№ занять прак., лаб.	Використовувані наукові й методичні посібники	Самостійна робота студентів		Форма контролю
					Зміст	Години (денна/заочна)	
1	2	3	4	5	6	7	8
1,2,3	1	Загальні питання машин змінного струму. Конструкція машин змінного струму. Трифазні обмотки, ЕРС обмоток. Обмоточний коефіцієнт. Намагнічуюча сила трифазних обмоток. Виникнення магнітного поля. Індуктивність і взаєміндуктивність обмоток. Асинхронні машини. Конструкція і принцип дії. Асинхронна машина із загальмованим ротором. Асинхронна машина з рухомим ротором. Ковзання, схеми заміщення і векторні діаграми. Режими роботи. Енергетична діаграма асинхронного двигуна. Коефіцієнт корисної дії.	ЛР№7, ПЗ 1,2	Універсальний стенд , М.3, Плакат: асинхронні трифазні двигуни	Л1. Гл.19–24 Л2. Гл.3 п.3.1–3.6 Л3. Ч4. Гл.38–42 Л4. Р4. Гл. 24 Л5. Гл.5 § 5.1–5.5 Л7.Гл.1, Гл.2. 2.1–2.5	3 3 4	Відповіді на контрольні запитання ЛР№7
4,5,6	21	Обертальний електромагнітний момент та його залежність від ковзання. Механічна характеристика двигуна. Отримання робочих характеристик. Колова діаграма асинхронного двигуна.	ЛР№5, ПЗ 3,4	Універсальний стенд , М.3Плакат: асинхронні трифазні двигуни	Л1. Гл.25, 26 Л2. Гл.3 п. 3.7–3.9 Л3. Ч4. Гл.43 Л4. Р4. Гл.25, 26 Л5. Гл.5 §5.6–5.9 Л7. Гл.2. 2.6–2.8	3	Відповіді на контрольні запитання ЛР№5
7,8,9	22	Пусковий момент асинхронного двигуна. Максимальний момент. Формула Клосса. Дослід холостого ходу і короткого замикання. Способи пуску асинхронних двигунів. Двокліточні й глибокопазні двигуни. Регулювання частоти обертання. Способи гальмування. Робота двигуна при неномінальних умовах. Робота машини в режимі генератора і перетворювача частоти. Нормальні типи двигунів. Особливі типи. Асинхронні мікромашини.	ЛР№6, ПЗ 5,6	Універсальний стенд , М.3, Плакат: двигуни з витисненням струму в роторі	Л1. гл.26 Л2. Гл. 3 п.3.14, 3.15,3.18,3.20 Л3. Ч4. Гл.44,45–49 Л4. Р4. Гл. 27, 28 Л5. Гл.5 §5.10–5.16 Л7. Гл.2. 2.9–2.10	3	Відповіді на контрольні запитання ЛР№6, Тестування за змістовим модулем Тестування за змістовим модулем

3.2 ЗМ 2.2 Фізичні процеси в синхронній машині

та їх математичний опис, характеристики синхронної машини

Тема 4 Конструкція, принцип дії та основна векторна діаграма (діаграма Blondеля) синхронної машини.

4.1 Елементи конструкції синхронних машин. Турбо- і гідрогенератори.

4.2 Принцип дії синхронної машини.

4.3 Рівняння і векторні діаграми.

Тема 5 Реакція якоря синхронної машини, її залежність від характеру навантаження. Характеристики синхронного генератора.

5.1 Основне магнітне поле. Поздовжнє і поперечне поле. Реакція якоря.

5.2 Параметри обмотки статора. Система відносних одиниць. Характеристики генератора.

5.3 Дослід холостого ходу і короткого замикання.

5.4 Визначення індуктивних опорів обмотки статора трифазної синхронної машини. Відношення короткого замикання.

Тема 6. Характеристики синхронних машин при паралельній роботі з мережею. Електромагнітна потужність. Синхронні двигуни. Синхронні компенсатори.

6.1 Особливості паралельної роботи. Умови вмикання.

6.2 Регулювання потужності. Кутова характеристика потужності. Синхронізуюча потужність. Стійкість роботи. Статична перевантаженість. V-образні криві.

6.3 Синхронні двигуни. Способи пуску. Векторні діаграми. V-образні криві. Порівняльні властивості. Переваги і недоліки.

6.4 Синхронні компенсатори.

6.5 Несиметричні режими генератора. Особливості роботи. Раптове коротке замикання. Динамічна стійкість.

6.6 Колекторні машини змінного струму.

Таблиця 3.3 Розподіл годин по змістовому модулю 2.2

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		лек	лаб	пр	срс		лек	лаб	пр	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 2.2 Фізичні процеси в синхронній машині та їх математичний опис, характеристики синхронної машини										
Тема 4. Конструкція, принцип дії та основна векторна діаграма (діаграма Blondеля) синхронної машини.	18	3	-	2	13	18	1	-	-	17
Тема 5. Реакція якоря синхронної машини, її залежність від характеру навантаження. Характеристики синхронного генератора	18	3	5	4	6	18	2	-	2	14

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Тема 6. Характеристики синхронних машин при паралельній роботі з мережею. Електромагнітна потужність. Синхронні двигуни. Синхронні компенсатори..	18	2	3	3	10	18	1	-	2	15
Разом за ЗМ 2	54	8	8	9	29	54	4	-	4	46

План-графік самостійного вивчення змістового модуля 2.2 наведений в таблиці 3.4.

Залікові запитання

1. Як визначається електромагнітна потужність електричної машини ?
2. Чому є необхідність визначати електромагнітну потужність синхронної машини через кут вильоту ротора ?
3. Виведіть, користуючись спрощеною векторно-потенційною діаграмою неявнополюсного генератора, формулу його електромагнітної потужності (моменту).
4. Зобразіть кутову характеристику синхронного неявнополюсного генератора, поясніть на ній характерні точки.
5. Що розуміють під статичною перевантажуваністю синхронного генератора, в яких межах вона лежить у неявнополюсних машин?
6. Виведіть формули електромагнітних потужності й моменту явнополюсного синхронного генератора.
7. Поясніть природу виникнення додаткового (реактивного) електромагнітного моменту.
8. Зобразіть і поясніть кутову характеристику явнополюсного синхронного генератора.
9. Поясніть природу виникнення синхронізуючої потужності (моменту) синхронної машини при паралельній роботі з мережею.
10. Зобразіть залежність питомої синхронізуючої потужності (моменту) від кута θ і поясніть цю залежність.
11. V- подібні характеристики синхронних машин.

Після вивчення ЗМ 2.2 максимальний процент набраних балів складає 25%. При цьому студент повинен засвоїти теоретичний матеріал модуля в повному обсязі, виконати і захистити лабораторні роботи № 8, 9, 10.

Таблиця 3.4

Номер тижня	Номер теми	Найменування питань, що вивчаються на лекції	№ занять прак., лаб.	Використовувані наукові і методичні посібники	Самостійна робота студентів		Форма контролю
					Зміст	Години	
1	2	3	4	5	6	7	8
10, 11, 12	4	Елементи конструкції синхронних машин. Турбо- і гідрогенератори. Принцип дії синхронної машини. Рівняння і векторні діаграми.	ЛР№9 ПЗ 7	Плакат: статор, якір синхронної машини Плакат: турбогенератори, гідрогенератори М.3	Л1. Гл.30, 19 Л2. Гл.4 п.4.1–4.3, 4.9,4.10 Л3. Ч5 Гл.51 Л4. Р5. Гл. 32,33 Л5. Гл.8 §8.1–8.3, 8.5 Л8 Гл.1 1.1–1.4, 1.6	13/17	Відповіді на контрольні запитання ЛР№9
13, 14, 15	5	Основне магнітне поле. Поздовжнє і поперечне поле. Реакція якоря. Параметри обмотки статора. Система відносних одиниць. Характеристики генератора. Дослід холостого ходу і короткого замикання. Визначення індуктивних опорів обмотки статора трифазної синхронної машини. Відношення короткого замикання.	ЛР№8 ПЗ 8, 9	Плакат: магнітне коло синхронної машини М.3	Л1. Гл.32 Л2. Гл.4 п.4.4–4.8 Л3. Ч5 Гл.54–57 Л4. Р5. Гл.34 Л5. Гл.8 § 8.4, 8.6, 8.7 Л8. Гл.1 1.5,1.7,1.8	6/14	Відповіді на контрольні запитання ЛР№8
16, 17	6	Особливості паралельної роботи. Умови вмикання. Регулювання потужності. Кутова характеристика потужності. Синхронізуюча потужність. Стійкість роботи. Статична перевантаженість. V-образні криві. Синхронні двигуни. Способи пуску. Векторні діаграми. V-образні криві. Порівняльні властивості. Переваги і недоліки. Синхронні компенсатори. Несиметричні режими генератора. Особливості роботи. Раптове коротке замикання. Динамічна стійкість. Колекторні машини змінного струму.	ЛР№10 ПЗ 10	М.3	Л1. Гл.33 Л2. Гл.4 п.4.11–4.23 Л3. Ч5 Гл.58, 59 Л4. Р5. Гл. 35, 37 Л5. Гл.8 § 8.8–8.17 Л8 Гл.1 1.9–1.16	10/15	Відповіді на контрольні запитання ЛР№10 Тестування за змістовим модулем

3.3 ЗМ 2.3 Курсова робота за темою

“Розрахунок силового трифазного двообмоткового масляного трансформатора”

Тема 7 Розрахунок основних електричних величин. Розрахунок магнітопроводу. Розрахунок обмоток. Розміри активних частин трансформатора

Тема 8 Визначення ваги активних матеріалів Розрахунок параметрів холостого ходу і короткого замикання. Розрахунок навантажувальних параметрів

Тема 9 Графічна частина роботи: масштабний ескіз поздовжнього перерізу активних частин трансформатора (магнітопровода й обмоток).

Таблиця 3.5 Розподіл годин по змістовому модулю 2.3

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		лек	лаб	пр	срс		лек	лаб	пр	срс
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль. Курсова робота за темою “Розрахунок силового трифазного двообмоткового масляного трансформатора”										
Етап 1.Тема 7. Розрахунок основних електричних величин. Розрахунок магнітопроводу. Розрахунок обмоток. Розміри активних частин трансформатора	12	-	-	-	12	12	-	-	-	12
Етап 2. Тема 8. Визначення ваги активних матеріалів Розрахунок параметрів холостого ходу і короткого замикання. Розрахунок навантажувальних параметрів	12	-	-	-	12	12	-	-	-	12
Етап3. Тема 9. Графічна частина роботи: масштабний ескіз поздовжнього перерізу активних частин трансформатора (магнітопровода й обмоток)	12	-	-	-	12	12	-	-	-	12
Разом за змістовим модулем 3	36	-	-	-	36	36	-	-	-	36

КУРСОВА РОБОТА (36 годин)

(для денної та заочної форми)

“Розрахунок силового трифазного двообмоткового масляного трансформатора”

Мета курсової роботи. Метою курсової роботи є поглиблене вивчення матеріалу за розділом "Трансформатори", знайомство з елементами сучасної інженерної методики розрахунку силового трансформатора, підготовка студентів до самостійного вирішення задач при проектуванні, виготовленні та експлуатації трансформаторів.

У процесі виконання і захисту курсової роботи студенти повинні показати:

- знання конструктивних елементів трансформаторів, електротехнічних матеріалів для їхнього виготовлення, методики теоретичного дослідження трансформаторів, основних електромагнітних і конструктивних параметрів, навантажувальних характеристик, послідовності розрахунку силових трансформаторів;
- уміння правильно й обґрунтовано вибирати навантаження, робити розрахунки магнітопровода, обмоток, ізоляції, визначати основні розміри в подовжньому і поперечному перерізі й одержувати уточнені характеристики розрахунковим шляхом;
- навички застосування навчальної літератури, що рекомендується, і конспектів лекцій для обґрунтування окремих розрахунків і самостійно прийнятих рішень.

Зміст курсової роботи

1. Розрахунок основних електричних величин	2 години.
2. Розрахунок магнітопровода	4 години.
3. Розрахунок обмоток	4 години.
4. Розміри активних частин трансформатора	2 години.
5. Визначення ваги активних матеріалів	4 години.
6. Розрахунок параметрів холостого ходу і короткого замикання	4 години.
7. Розрахунок навантажувальних параметрів	4 години.
8. Графічна частина роботи: масштабний ескіз подовжнього перерізу активних частин трансформатора (магнітопровода й обмоток)	12 години.

Після вивчення ЗМ 2.3 максимальний процент набраних балів складає 20%. При цьому студент повинен засвоїти теоретичний матеріал модуля в повному обсязі, виконати і захистити курсову роботу.

РОЗДІЛ 4

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Відповідь студента оцінюється за національною шкалою «**відмінно**» або за шкалою ECTS «**A**», якщо він при вивченні модуля набрав більше 90 – 100 включно балів і:

- вільно володіє програмним матеріалом;
- послідовно дає логічні відповіді на запитання екзаменаційного білету;
- правильно розв'язав практичну задачу;
- вільно відповідає на додаткові запитання;
- грамотно використовує знання теоретичного матеріалу при розв'язанні практичних задач;
- володіє логічним мисленням;
- вільно застосовує ЕОМ при розв'язанні практичних задач.

Відповідь студента оцінюється «**добре**» або «**B**», якщо він набрав більше 82 – 89 включно балів і:

- твердо володіє програмним матеріалом;
- грамотно і логічно дає відповіді на запитання екзаменаційного білету;
- при викладенні матеріалу припускається тільки деяких помилок з другорядних запитань;
- правильно відповідає на додаткові запитання;
- правильно виконав РГР;
- впевнено працює з ЕОМ.

Відповідь студента оцінюється «**добре**» або «**C**», якщо він набрав більше 74 – 81 включно балів і:

- твердо володіє програмним матеріалом;
- грамотно й логічно дає відповіді на запитання екзаменаційного білету;
- при викладенні матеріалу припускається помилок з другорядних запитань;
- правильно відповідає на додаткові запитання;
- правильно виконав РГР, але допустив помилки у одиницях вимірювання або чисто математичні помилки; вміє використовувати готові програмні матеріали при розв'язанні практичних задач.

Відповідь студента оцінюється «**задовільно**» або «**D**», якщо він набрав більше 64 – 73 включно балів та:

- твердо володіє основним програмним матеріалом;
- припускає деякі неточності у формулюваннях та виводах основних залежностей;
- невпевнено відповідає на додаткові запитання;
- правильно, але не до кінця розв'язав задачу;
- вміє працювати з ЕОМ.

Відповідь студента оцінюється «**задовільно**» або «**E**», якщо він набрав більше 60 – 63 включно балів і:

- недостатньо твердо володіє основним програмним матеріалом;
- допускає неточності при формулюванні основних залежностей;
- допустив принципові помилки при виконанні РГР;
- має слабкі навички роботи з ЕОМ.

Відповідь студента оцінюється «**незадовільно з можливістю повторного складання**» або «**FX**», якщо він набрав більше 35 – 39 включно балів і:

- слабо володіє основним програмним матеріалом;
- допускає грубі помилки при формулюванні, визначенні і виводі основних залежностей;
- на додаткові запитання не відповідає або відповідає невпевнено і не правильно;
- навички роботи з ЕОМ слабкі.

Відповідь студента оцінюється «**незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни**» або «**F**», якщо він набрав від 0 до 34 включно балів і:

- не володіє основним програмним матеріалом;
- навички роботи з ЕОМ слабкі.

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійного вивчення
дисципліни

ЕЛЕКТРИЧНІ МАШИНИ

*(для студентів усіх форм навчання
напряму 6.050702 «Електромеханіка»)*

Укладачі: **ГЛІБОВА** Марина Леонідівна,
ДОРОХОВ Олександр Володимирович
ФОРКУН Яна Борисовна

Відповідальний за випуск: к.т.н. доц. *Я. Б. Форкун*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2014, поз. 221 М

Підп. до друку 09.09.2014р.	Формат 60×84/16
Друк на ризографі.	Ум. друк. арк. 2,4
Тираж 50 пр.	Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4705 від 28.03.2014р.